

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ ПІД ЧАС ПРАКТИК

FORMATION OF PROFESSIONAL QUALITIES IN FUTURE GEOGRAPHY TEACHERS DURING PRACTICES

Модернізація національної системи освіти у контексті сучасного євроінтеграційного поступу України ставить все нові й нові вимоги перед учителем Нової української школи. Якість освіти безпосередньо залежить від інтелектуального і духовного потенціалу вчителя, його творчих зусиль, здібностей, володіння сукупністю професійних якостей для здійснення інноваційної педагогічної діяльності у гармонійному розвитку особистості кожного здобувача освіти.

Нинішня система освіти передбачає створення такої школи, в якій буде приємно навчатись і яка даватиме учням не тільки знання, як це відбувалося раніше, а й уміння застосовувати ці знання у практичній діяльності. Центральною фігурою цих якісних змін в освітньому середовищі є вчитель, на якого покладається виконання актуальних завдань нинішнього суспільства – формування національної свідомості, соціальної і громадянської компетентностей у здобувачів освіти та інших категорій дорослого населення.

Теоретична підготовка здобувачів вищої освіти має обов'язково бути підкріплена практикою. У цьому контексті практики відіграють важливу роль у підготовці сучасного вчителя географії закладу загальної середньої освіти, формуванні його професійних якостей. Метою практик є формування у майбутніх учителів географії практичних умінь застосування географічних знань у повсякденному житті.

Про пошук та реалізацію новітніх підходів до забезпечення якісної професійної підготовки педагогічних працівників на засадах збереження національного та використання кращих зразків світового досвіду наголошується у програмних документах України: Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.), «Ново українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи» (2016 р.), Законі України «Про освіту» (2017 р.).

У статті розкрито особливості формування професійних якостей у майбутніх учителів географії під час практик. Практичні завдання, спрямовані на засвоєння здобувачами вищої освіти знань про природну і соціальну складову географічної оболонки Землі, формування комплексного, просторового, соціально орієнтованого знання про планету Земля у результаті застосування краєзнавчого, регіонального і планетарного підходів та усвідомлення цілісного образу географічного середовища країн, держав і територій.

Проаналізовано роль практик у закріпленні теоретичних знань студентів – майбутніх учителів географії у практичній діяльності. Схарактеризовано ряд досліджень, спрямованих на формування професійних якостей майбутніх учителів географії, які розглядаються як інтегрована властивість особистості, котра володіє комплексом професійно-значимих для вчителя якостей, характеризується високим рівнем науково-

теоретичної та практичної підготовки до творчої педагогічної діяльності, ефективної співпраці з учнями на основі впровадження інноваційних технологій навчання для успішного виконання поставлених завдань.

Ключові слова: практики, професійні якості вчителя, здобувачі освіти, учителі географії, національна система освіти.

The modernization of the national education system in the context of the modern European integration progress of Ukraine puts more and more demands on the teacher of the New Ukrainian School. The quality of education directly depends on the intellectual and spiritual potential of the teacher, his creative efforts, abilities, possession of a set of professional qualities for the implementation of innovative pedagogical activities in the harmonious development of the personality of each student of education.

The current education system provides for the creation of such a school, in which it will be pleasant to study and which will give students not only knowledge, as it happened before, but also the ability to apply this knowledge in practical activities. The central figure of these qualitative changes in the educational environment is the teacher, who is entrusted with the fulfillment of the current tasks of today's society – the formation of national consciousness, social and civic competences in students and other categories of the adult population.

Theoretical training of students of higher education must necessarily be supported by practice. In this context, practices play an important role in the preparation of a modern geography teacher of a general secondary education institution, in the formation of his professional qualities. The aim of the practicals is to form practical skills of applying geographical knowledge in everyday life in future teachers of geography.

The search and implementation of the latest approaches to ensuring high-quality professional training of teaching staff on the basis of preserving national and using the best examples of world experience are emphasized in the program documents of Ukraine: Law of Ukraine "On Higher Education" (2014), "New Ukrainian School: Conceptual Principles of Reform secondary school" (2016), Law of Ukraine "On Education" (2017).

The article reveals the peculiarities of the formation of professional qualities in future teachers of geography during internships. Practical tasks aimed at students of higher education acquiring knowledge about the natural and social component of the Earth's geographical envelope, forming a complex, spatial, socially oriented knowledge about the planet Earth as a result of the application of local, regional and planetary approaches and awareness of the integral geographical image of their country.

The role of practices in consolidating the theoretical knowledge of students – future teachers of geography in practical activities is analyzed. A number of studies aimed at forming the professional qualities of future geography teachers are characterized, which are considered as an integrated property of the personality, which possesses a complex of professionally signifi-

УДК 371. 124

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/67.1.13>

Воловик Л.М.,

канд. геогр. наук, доцент,
завідувачка кафедри екології, географії
і методики навчання
Університету Григорія Сковороди
в Переяславі

cant qualities for the teacher, is characterized by a high level of scientific, theoretical and practical training for creative pedagogical activity and effective cooperation with students based on implementation of innovative learning tech-

nologies for successful completion of assigned tasks.

Key words: *practices, teacher's professional qualities, students, geography teachers, national education system, practical skills and abilities.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Соціально-економічні та політичні реформи, що проводяться в умовах інтеграції України до країн ЄС, істотно змінили форми і методи навчання у всіх сферах діяльності суспільства. Майбутнє всього людства, і кожної держави, зокрема, безсумнівно пов'язане з молоддю, її освітою та інтелектуальним потенціалом. Провісником знань та одним із основних чинників суспільного успіху була і залишається педагогічна освіта, в якій ключову роль відіграє вчитель.

Професія вчителя є однією з найбільш масових і затребуваних не тільки в Україні, але й багатьох інших країнах світу. Реформування української системи педагогічної освіти передбачає підготовку сучасного вчителя, який є носієм культурних цінностей і гуманістичних пріоритетів, володіє інноваційними методами наукового пізнання, іноземними мовами й PR-технологіями, здатний бачити й розвивати здібності в дітях, вміло організувати освітній процес для задоволення інтересів і потреб своїх учнів, навчати практично застосовувати набуті теоретичні знання.

Реалізація практичної складової підготовки майбутнього вчителя географії передбачена низкою як навчально-польових, так і педагогічних практик.

Метою практик є ознайомлення здобувачів освіти зі специфікою майбутньої професії – вчителя географії закладів загальної середньої освіти, застосування ними теоретичних знань у практичній діяльності.

Організація та проведення всіх видів практик є першим кроком психологічної та професійної адаптації здобувачів вищої освіти до подальшої педагогічної діяльності, формування їх професійних якостей. Такі практики мають на меті закріплення та поглиблення теоретичних знань, набуття практичних умінь аналізу, обробки результатів дослідження, нагромадження власного досвіду готовності до творчої педагогічної роботи майбутніх учителів географії.

Принцип зв'язку теорії з практикою є ефективним освітнім орієнтиром дослідження ролі практик у формуванні професійних якостей майбутніх учителів географії.

На нинішньому етапі модернізації вищої освіти перед закладами вищої освіти постають завдання підготовки сучасного вчителя відповідно до концепції Нової української школи – відповідального, соціально-мобільного, креативного,

комунікабельного, готового навчатися впродовж життя, опановувати інноваційні технології, володіти універсальними компетенціями у сфері географічних знань і практик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підготовки педагогічних кадрів, формування їх професійних якостей, що відповідають сьогоденню, знайшли своє відображення у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених: Булави Л.М., Барановської О.В., Барановського М.О., Воронки В.П., Гордашевської Г.І., Даценко Л.М., Донченко Л.М., Назаренко Т.Г., Носаченка В.М., Обозного В.В., Самілик В.І., Топузова О.М., Чернова Б.О. та ін.

Особливості практичної підготовки вчителів в університетах Європи описані у працях зарубіжних учених: D.L. Clark, L. Darling-Hammond, L. Fischer, C.J. Graddy, M. Hunter, E. F. Iwanicki, J. Kelly, D.C. Lortie, M.S. Lewis, G. Madaus, T. McGreal, R.F. McNergney, J. Millman, M.A. Rebell, L.M. Rudner, D. Schimmel, M. Scriven, L.A. Shepard, B. Shimborg, L.S. Shulman [3].

Досліджуючи та аналізуючи вітчизняні програми практичної підготовки вчителів та країн Європи, слід зазначити, що вони є різними, оскільки різними є історичні умови суспільного розвитку, соціальне середовище, національні особливості, потреби ринку у фахівцях даної професії.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри те, що провідні ідеї Нової української школи з підготовки сучасних учителів, базуються як на теоретичній, так і практичній складовій освітнього процесу, в науковій літературі українських авторів особливості формування професійних якостей вчителя географії Нової української школи досліджено ще недостатньо.

Мета статті. Схарактеризувати особливості формування професійних якостей у майбутніх учителів географії під час різних видів практик.

Виклад основного матеріалу. Провідні міжнародні організації (ЮНЕСКО, ОЕСР, Рада Європи, Європейська Комісія тощо) у своїх документах носієм суспільних змін ХХІ століття проголосили вчителя [4].

Інтегруючись в європейський освітній простір, Україна проводить суттєві зміни у системі освіти з метою підготовки вчителя нового покоління, який здатний здійснювати педагогічну діяльність на основі демократичних, гуманістичних принципів, володіти інноваційними методиками навчання географії, готувати учнів до використання теоретичних

і практичних знань у повсякденному житті. При цьому акцентується увага на реалізації освітньої траєкторії як пріоритетної в державі, спрямованої на формування людського капіталу, національної еліти, розвиток і самореалізацію особистості, підвищення рівня її освіченості та готовності удосконалювати практичні вміння та навички впродовж життя.

Нині наявні нові можливості для поліпшення якості системи підготовки вчителя географії на основі національних надбань й передового досвіду європейських країн, що, з одного боку, дає можливість враховувати національні інтереси, а з іншого, втілювати кращі традиції розвинених зарубіжних країн. У контексті даної проблематики поєднання конструктивних ідей українського та європейського досвіду сприятиме забезпеченню підготовки вчителя географії нової доби.

Нині перед здобувачами вищої освіти постають можливості академічної внутрішньої та зовнішньої мобільності, що сприяють покращенню їх практичної підготовки до педагогічної діяльності, оскільки є вибір передових методик навчання учнів.

Кожен державний документ з питань освіти регламентує особливості підготовки вчителя, який відповідатиме запитам суспільства. У Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки (Strategy for the development of higher education in Ukraine, 2022) з акцентована увага на підготовці сучасного вчителя з використанням інноваційних технологій навчання, при якому теоретичні знання здобувачів освіти мають обов'язкове практичне застосування [4].

Аналізуючи досвід європейських держав з даної проблематики, слід зазначити, що навіть у країнах ЄС по різному характеризується практична підготовка вчителів. У переважній більшості з них, чільне місце відводиться педагогічній практиці, тоді як українські ЗВО в освітньо-професійних програмах підготовки майбутніх вчителів географії передбачають, починаючи з першого курсу навчально-польові практики з геології з основами палеонтології, картографії з основами топографії, географії ґрунтів з основами ґрунтознавства, геоморфології, кліматології, комплексні географічні практики з фізичної та соціально-економічної географії. Це дає можливість майбутнім учителям географії закріпити на практиці набуті теоретичні знання про фізико-географічні та соціально-економічні об'єкти і процеси на мікро-, мезо-, макро- рівнях. Педагогічний досвід навчання учнів географії майбутні вчителі набувають починаючи з 2 курсу навчання у ЗВО.

Порівнюючи досвід підготовки вчителів у країнах ЄС, зазначимо, що педагогічна освіта Данії відрізняється від Великої Британії. Для прикладу, підготовка вчителів Данії базується на взаємопов'язаних концепціях: особистісно-орієнтованій (професійна

підготовка автентичної особистості вчителя (authentic teacher), дослідницько-орієнтованій (активного пізнання професійної дійсності), практико-орієнтованій (інтеграції теорії і практики); дуальність (співіснування в рамках однієї системи двох опорних моделей – академічної і загальнопрофесійної, з характерними для них особливостями та чітко визначеними сферами освітньої діяльності) [4].

Досліджуючи педагогічну систему Великої Британії, науковець О.І. Огієнко констатує, що у Білій Книзі «Про важливість учителя» (2010 р.) запропоновано низку заходів щодо поліпшення якості підготовки педагогів, зокрема: 1) створення централізованої системи реєстрації заяв вступників на педагогічні спеціальності; 2) посилення вимог до абітурієнтів педагогічних факультетів; 3) посилення практичної спрямованості університетських програм базової педагогічної освіти за рахунок збільшення годин на педагогічну практику та посилення акценту на практичне оволодіння основними педагогічними компетентностями; 4) створення при провідних університетах національної мережі шкіл-інтернатів, в яких здійснюється підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації педагогів, проте не вказано на такі практики, як навчально-польові, безпосередньо у природному середовищі [3].

Проведення різних видів практик під час підготовки майбутніх учителів географії в українських закладах вищої освіти має свою специфіку. Суть її полягає в наступному: закріпити та поглибити теоретичні знання основ курсів «Загальне землезнавство», «Геологія з основами палеонтології», «Картографія з основами топографії» тощо на навчально-польових практиках студентів власними спостереженнями та дослідженнями мінералів, генетичних типів гірських порід, ендегенних і екзогенних геологічних процесів та набуттям практичного досвіду і навичок самостійної роботи у майбутній педагогічній діяльності.

Проведення практик у польових умовах сприяє формуванню у майбутніх учителів географії пізнавальних, оціночних, картографічних умінь і навичок: застосування методів суміжних наук у геологічних дослідженнях; опису, спостереження, аналізу досліджуваних геологічних процесів і явищ; давати оцінку мінеральним ресурсам; на основі картографічного матеріалу складати комплексні характеристики об'єктів.

Важливого значення набуває формування практичних умінь користуватися сучасними технологіями отримання потрібної інформації через Google Maps, Field Move – додаток для цифрового відображення поля на основі карт для збору геологічних даних, NADRA.gov.ua – Державний геологічний портал, Держгеонадра, Інтерактивна

карта «Надрокористування та геологія України», Національний геологічний портал тощо.

Освітньо-професійною програмою підготовки майбутніх учителів географії передбачена навчально-польова практика з картографії та топографії, метою якої є засвоєння здобувачами вищої освіти теоретичних знань про предмет, зміст і завдання картографо-топографічних робіт; методичний апарат сучасної картографії та значення картографічних робіт, призначення та умови застосування основних пристроїв та приладів для здійснення топографічних і картографічних робіт; структуру та послідовність польових картографічних робіт; закріпити на практиці методику створення картографічної основи на базі отриманих даних.

Результатами такої практики є вміння застосовувати базові методи картографічних робіт – вимірювання відстаней, горизонтальних та вертикальних кутів, обчислення похибок, визначення основних метричних характеристик просторових географічних об'єктів; ідентифікація перевищення між географічними об'єктами і пунктами картографічного знімання тощо.

Метою проведення комплексних географічних практик у студентів – майбутніх учителів географії є оволодіння методами та методикою комплексного фізико- та економіко- географічного дослідження певної території, її природних умов і ресурсів, поселенської мережі, демографічної ситуації, територіальної організації господарства, екологічного стану району дослідження тощо.

Під час практики студенти вивчають природні умови і ресурси території дослідження, дають оцінку територіальній диференціації природно-ресурсного потенціалу та його використанню; аналізують систему розселення населення, чисельність населення, його вікову та статеву структуру, зайнятість, галузеву, функціональну та територіальну організацію суспільно-господарського комплексу.

У цьому контексті важливого значення набуває всебічна характеристика побуту, релігії, традицій, звичаїв населення району практики, ознайомлення з його історико-культурною спадщиною.

В умовах глобалізаційних змін все більшої уваги приділяється питанням екологічної ситуації в регіонах, ефективного раціонального природокористування, безпечної утилізації відходів у районі проведення практики.

Студенти-практиканти, використовуючи власний теоретичний досвід, у практичній площині проводять суспільно-географічні дослідження, використовуючи інноваційні технології обробки статистичних даних, моделюючи та прогнозуючи розвиток території дослідження на перспективу.

Реалізація Концепції «Нова українська школа» передбачає не тільки формування професійних

якостей майбутніх учителів географії, а й національних та загальнолюдських цінностей. Особливо це питання актуалізувалося з введенням нового Професійного стандарту вчителя.

Освітньо-професійною програмою 014. Середня освіта (Географія) визначено змістові та організаційні засади підготовки вчителів географії закладів загальної середньої освіти та передбачена безперервна педагогічна практика. Її обсяг має складати не менше 30 кредитів ЄКТС обов'язкової частини бакалаврської програми (починаючи з другого року навчання); та не менше 30 кредитів (включно з магістерським дослідженням) у межах обов'язкової частини магістерських програм.

Специфіка педагогічної практики полягає в повноцінній професійній навчально-виховній діяльності і є найефективнішою формою підготовки вчителя до майбутньої професійної діяльності. Під час педагогічних практик майбутні вчителі географії свідомо осмислюють свій професійний вибір. Педагогічна практика сприяє формуванню самооцінки майбутнього вчителя географії, є поштовхом до удосконалення його практичних умінь, навичок, використання нових інноваційних технологій навчання з метою досягнення позитивних результатів у майбутній педагогічній діяльності.

Висновки. Таким чином, навчально-польові практики з фізичної, соціально-економічної географії, педагогічні практики є невід'ємною складовою формування професійних якостей майбутніх учителів географії. Під час їх проведення студенти-практиканти не лише оволодівають методами геологічних, картографічних, ґрунтознавчих, соціально-економічних, екологічних досліджень, але й проводять краєзнавчі спостереження та дослідження, що в кінцевому результаті не тільки забезпечують реалізацію завдань навчання географії учнів, а й підносять на значно вищий рівень українську освіченість та культуру.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Воровка М.І., Проценко А.А. Педагогічна практика як засіб формування професійної майстерності вчителя в умовах реформування освіти. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2020 р., № 69, Т. 2. С. 57–61.
2. Євтух М.Б. Роль педагогічної практики у підготовці майбутнього вчителя. Scientific discoveries: projects, strategies and development: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Vol. 2), October 25, 2019. Edinburgh, UK: European Scientific Platform. С. 140–143. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/717595/1/24-63-PB-140-143>.
3. Зарубіжний досвід професійної підготовки педагогів : аналітичні матеріали / [Авшенюк Н.М., Дяченко Л.М., Котун К.В., Марусинець М.М., Огієнко О.І., Сулима О.В., Постригач Н.О.]. Київ : ДКС «Центр», 2017. 83 с.

4. Концепція нової Української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

5. Ничкало Н., Лук'янова Л., Хомич Л. Професійна підготовка вчителя: українські реалії, зарубіжний досвід : наук.-аналіт. доп. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України; За ред. В. Кременя. Київ : Вид-во ТОВ «Юрка Любченка». 2021. 54 с. : рис. табл.

6. Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.07.2018 № 776. URL: [https:// mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennyakonserpciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti](https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennyakonserpciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti).

7. Самілик В.І. Роль польової практики у формування готовності майбутніх учителів біології до природоохоронної діяльності. «Молодий вчений» № 2 (42) лютий, 2017 р., с. 536–539.